

Prinsjesdag 2018 – Analyse miljoenennota 2019 en begrotingen

De Unie van Waterschappen heeft voor u de meest relevante elementen uit de Prinsjesdagstukken per thema op een rij gezet.

Voor alle Prinsjesdagstukken zie:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/miljoenennota-rijksbegroting-en-troonrede/prinsjesdagstukken>

Inhoudsopgave

I	TROONREDE	3
II	INFRASTRUCTUUR EN WATERSTAAT	4
	KLIMAATADAPTATIE	4
	WATERKETEN	4
	WATERKWALITEIT	4
	WATERVEILIGHEID	4
	ZOET WATER	5
	WATERBEWUSTZIJN	5
	BODEM	5
	BODEM II	5
	CIRCULAIRE ECONOMIE	6
	GRONDSTOFFEN	6
	ALTERNATIEVE BRANDSTOFFEN	6
	MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD INKOPEN	7
	CYBERSECURITY	7
III	BINNENLANDSE ZAKEN	8
	OMGEVINGSWET	8
	NOVI	8
	DIGITALISERING	8
	DIGITALISERING II	9
	DIGITALISERING III	9
	DIGITALISERING IV	9
	POLITIEKE AMBTSDRAGERS	10
	AARDGASVRIJE WIJKEN	10
IV	LANDBOUW, NATUUR EN VISSERIJ	11
	BODEM	11
	MESTBELEID	11
	GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID	11
	VITAAL PLATTELAND	11
	NATUUR	12

V	ECONOMISCHE ZAKEN EN KLIMAAT	13
	ENERGIE.....	13
	KLIMAATAKKOORD	13
VI	FINANCIËN	14
	INVEST-NL	14
VII	BUITENLANDSE ZAKEN/BUITENLANDSE HANDEL EN OS.....	15
	BLUE DEAL	15
VIII	SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID	16
	BANENAFSPRAAK MENSEN MET ARBEIDSBEPERKING	16
IX	JUSTITIE EN VEILIGHEID.....	17
	ONDERMIJNING	17
	CYBER SECURITY	17
X	MILJOENENNOTA.....	18
	EMU-SALDO	18
	INTERBESTUURLIJK PROGRAMMA	18
XI	BELASTINGPLAN	19
	AFVALSTOFFENBELASTING	19
	AFVALSTOFFENBELASTING II	19
	FISCALE VERGROENING.....	19
XII	DELTAFONDS	20
	VERLENGING DELTAFONDS.....	20
	RUIMTELIJKE ADAPTATIE	20
	BIJDRAGEN WATERSCHAPPEN	20
XIII	GEMEENTE-/PROVINCIEFONDS	22

I TROONREDE

De belangrijkste punten uit de Troonrede zijn:

- 325 miljoen euro beschikbaar voor erfgoed
- Meer verbinding tussen landbouw en natuur
- Cybersecurity belangrijk
- Klimaatbeleid: geen milieuschuld doorgeven aan volgende generaties
- Kies voor innovatiebeleid
- Klimaatakkoord belangrijk
- Kies voor schonere energiebronnen
- Urgentie van energietransitie
- Provincies, gemeenten en waterschappen (!) moeten doelen samen bereiken
- Realiseren klimaatdoelstellingen in internationale context

II INFRASTRUCTUUR EN WATERSTAAT

KLIMAATADAPTATIE

Met de Nationale Adaptatiestrategie laat de minister in beeld brengen waar in de toekomst de risico's liggen. Zij gaat ook de Deltawet aanpassen zodat komende jaren niet alleen geïnvesteerd wordt in bescherming tegen hoogwater, maar ook in maatregelen bij langdurige droogte of extreme buien. In 2018 heeft IenW standaarden voor stresstesten ontwikkeld en een platform opgericht, zodat praktijkervaring kan worden gedeeld.

Reactie Unie:

Goed dat het Rijk de noodzaak en urgentie van de problematiek van wateroverlast onderkent en onderschrijft en een wetswijziging aankondigt die het mogelijk maakt om de rijksmiddelen in het Deltafonds ook in te kunnen zetten voor wateroverlastmaatregelen door gemeenten en waterschappen.

De standaarden voor de stresstesten zijn in gezamenlijkheid ontwikkeld, daar hebben de waterschappen gemeenten en provincies ook aan bijgedragen. Ook het platform is in de gezamenlijkheid van het Delta-programma opgericht.

WATERKETEN

p. 39

Er wordt gewerkt aan nieuwe bestuurlijke afspraken op het gebied van waterkwaliteit, klimaatadaptatie en verdere samenwerking in de waterketen.

Reactie Unie:

Verdere samenwerking in de waterketen krijgt vorm in het addendum bij het Bestuursakkoord. Nadruk ligt op verbetering kwaliteit (dienstverlening) en vermindering kwetsbaarheid. De CWE heeft hiermee vrijdag jl. ingestemd. Voorstel gaat door naar de ledenvergadering en kan worden ondertekend in de Stuurgroep Water.

Waterschappen werken vol overtuiging mee aan de afspraken in het Bestuursakkoord water door samenwerking met gemeenten en drinkwaterbedrijven in de regio. De resultaten zijn tot nu toe heel goed. De doelmatigheidsbesparing van €450 miljoen zal vanaf 2020 worden gerealiseerd. Voor de kwaliteit en kwetsbaarheid hebben we een facultatieve BAW-monitor voor de regio's ontwikkeld en benoemen we in het addendum enkele nieuwe initiatieven om partijen regionaal te inspireren en te stimuleren. De uitvoering van de landelijke afspraken komt van onderop.

WATERKWALITEIT

p. 15-16

De focus leggen we daarom vanaf het najaar 2018 op acties die de grootste bijdrage leveren aan waterkwaliteitsverbetering, namelijk op het terrein van: (i) meststoffen, (ii) gewasbeschermingsmiddelen, (iii) medicijnresten en (iv) opkomende stoffen als GenX. Met extra middelen uit het Regeerakkoord voor natuur en waterkwaliteit, richten we onze aandacht met name op deze vier onderwerpen.

De betrokken overheden en maatschappelijke organisaties zullen in de tweede helft van 2018 bestuurlijk harde afspraken vastleggen in waterkwaliteitsdoelen. De aansturing van de Delta-aanpak Waterkwaliteit richten we daarnaast steviger in, zodat partijen elkaar beter kunnen aanspreken op het halen van de afgesproken resultaten.

Reactie Unie:

Dit is conform de afspraken die gemaakt zijn over de drie versnellingsstafels voor waterkwaliteit. De nieuwe governance is een initiatief van de Unie.

WATERVEILIGHEID

Het Deltaprogramma bevat dit jaar een rapport van Deltares met het signaal van een mogelijke versnelde

zeespiegelstijging en de gevolgen daarvan. De conclusie op basis van deze eerste verkenning is dat het pakket aan maatregelen waar het Deltaprogramma op dit moment van uit gaat in ieder geval tot 2050 een goede basis biedt om onze delta leefbaar en bewoonbaar te houden. Ook laat de verkenning zien dat bij een opwarming van de aarde tot maximaal 2 graden, zoals afgesproken in het Parijs Akkoord, de zeespiegel in Nederland in 2100 met maximaal 1 tot 2 meter kan stijgen. De opgaven voor waterveiligheid en zoetwater zijn in dat geval omvangrijker dan tot nu aangenomen in het Deltaprogramma.

Reactie Unie:

De nieuwe analyses stellen niet direct gerust. Binnen het Deltaprogramma zal via een adaptieve aanpak gekeken worden hoe met de nieuwe kennis om te gaan.

ZOET WATER

De minister van Infrastructuur en Waterstaat reserveert €150 miljoen voor zoetwatermaatregelen vanaf 2022.

Reactie Unie:

Dit zijn de middelen die de tweede tranche vormen van het Zoetwaterpakket. De aankondiging is conform de verwachtingen. De urgentie van het onderwerp is afgelopen zomer weer gebleken.

WATERBEWUSTZIJN

P. 38

De Human Capital Agenda bevordert de instroom van goed gekwalificeerd personeel in de watersector. Dit wordt bijvoorbeeld gedaan door het uitreiken van beurzen aan waterambassadeurs, het organiseren van het Wereld Water College, het uitwerken van strategisch personeelsmanagement en het uitvoeren van de strategielijn «leven lang leren».

Reactie Unie:

Waterschappen werken samen met het Ministerie aan Waterbewustzijn en arbeidsmarkt communicatie om jongeren te informeren en te werven voor een opleiding en baan in de watersector.

De waterschappen participeren in de publiekscampagne OnsWater, die in de regio's in een netwerkaanpak wordt gevuld met activiteiten en inhoud. De waterschappen zijn blij met de voortzetting van de campagne door het Ministerie van IenW en steunen bovengenoemde maatregelen.

BODEM

De Deltacommissaris adviseert om te komen tot een nationaal programma bodemdaling, zodat de overheden op een programmatische en samenhangende wijze werken aan het probleem, zowel in het stedelijk als het landelijk gebied. Het tegengaan van bodemdaling reduceert de lange termijn opgave van het Deltaprogramma en kan bijdragen aan het verminderen van de CO2 uitstoot.

Reactie Unie:

De bodemdalingsproblematiek in veenweidegebieden staat al geruime tijd hoog op de agenda bij waterschappen. Door de grote complexiteit van dit probleem – bodemdaling beïnvloedt, onder andere, waterbeheer, ruimtelijke inrichting, uitstoot van broeikasgassen, infrastructuur, waterveiligheid en volkshuisvesting – is het volgens de waterschappen cruciaal om de problematiek in veenweidegebieden gezamenlijk aan te pakken. Waterschappen zijn een belangrijke samenwerkingspartner in de aanpak van de veenweideproblematiek en zien een cruciale rol voor het waterbeheer weggelegd bij het beperken van bodemdaling.

BODEM II

p. 16

In het tweede Convenant Bodem en Ondergrond 2016–2020 hebben we met medeoverheden afspraken gemaakt over de aanpak van bodemverontreinigingen en hoe we het ondergrondbeleid verder vorm willen geven. Het Rijk stelt hiervoor financiële middelen ter beschikking.

Reactie Unie:

De UvW heeft het tweede Convenant Bodem en Ondergrond 2016-2020 mede ondertekend en werkt hierin samen met andere overheden aan de toekomst van bodem en ondergrond. Voor de waterschappen zijn, naast de afronding van de sanering van verontreinigde waterbodems, ook de verbetering van samenwerking tussen de overheden op het gebied van vitale landbouwbodems, grondwater, bodemdaling en baggerwerkzaamheden belangrijke punten bij de uitvoering van de convenantsafspraken.

CIRCULAIRE ECONOMIE

Pagina 108/109:

Het Rijksbrede programma «Nederland Circulair in 2050» geeft richting aan alle inspanningen die IenW doet om de transitie naar een circulaire economie te versnellen. Op 15 januari 2018 zijn 5 transitie-agenda's aangeboden aan het kabinet. Het kabinet bepaalt welke inzet gepleegd gaat worden hiervoor. Die inspanningen zullen opgenomen worden in een uitvoeringsprogramma voor de komende periode. Een belangrijk instrument om de doelstellingen te realiseren is Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI). In 2019 komt het onderzoek van het RIVM naar de effecten van het programma «Transitiegericht Inkopen» uit de klimaatenvolp 2018 beschikbaar. Ook gaat het RIVM in 2019 het onderzoek van 2017 naar de effecten van MVI herhalen om inzicht te krijgen in de voortgang.

Naast de nationale ambities werken we in 2019 ook verder, samen met medeoverheden, aan de overgang naar een circulaire economie in de regio. Om uitvoering te geven aan de kabinetsreactie worden binnen de IenW begroting in de jaren 2019 en 2020 middelen vrijgemaakt. In totaal maakt het kabinet € 16 miljoen vrij. Deze middelen worden ingezet voor o.a. de monitoring van de voortgang en effecten en voor de uitvoering van het deel van de transitieagenda's waar IenW voor verantwoordelijk is.

Reactie Unie:

De waterschappen steunen bovenstaande ambities via het Grondstoffenakkoord en het IBP. De inzet van de waterschappen is om naast alle activiteiten in het kader van de EFGF ook MVI en Duurzaam GWW als instrumenten in te zetten om deze transitie te ondersteunen. Goed om te lezen dat ook I&W dit ook zo ziet. De Unie gaat samen met RIVM ook actief bijdragen aan het onderzoek dat zij gaan uitvoeren hierbij.

Het is van belang dat er niet alleen geld voor monitoring is, maar ook voor stimulering. Onduidelijk is of de middelen in 2019 en 2020 hieraan bijdragen.

GRONDSTOFFEN

p.13

De transitie naar een economie zonder afval is een van de grootste economische transities ooit. Belangrijke strategische doelen hierbij zijn: (i) het vervangen van niet-duurzame grondstoffen door duurzame grondstoffen, (ii) producten en grondstoffen langer in gebruik houden en (iii) het ontwikkelen en toepassen van nieuwe circulaire producten en diensten.

Acties hierbij zijn: de markt voor secundaire grondstoffen te vergroten en verbetering in de toepassing van de concepten «einde-afval» en «bijproducten»;

Reactie Unie:

We zijn blij met deze actie omdat het essentieel is om de uit de (afval)waterketen en watersysteem gewonnen grondstoffen te kunnen inzetten.

Het is goed dat het Rijk zich hier bewust van is. Maar dit vraagt ook de nodige (financiële) ondersteuning om ook de winning van herbruikbare secundaire grondstoffen uit in homogene reststromen te ontwikkelen en marktrijp te maken.

ALTERNATIEVE BRANDSTOFFEN

p. 52

In 2018 zullen in het Klimaatakkoord nieuwe reductiedoelstellingen worden vastgelegd welke gebaseerd zijn op de Overeenkomst van Parijs. Deze vereisen een CO₂-emissiereductie van 80-95%. Voor de sector transport zullen de afspraken worden afgesproken in de mobiliteitstafel.

Reactie Unie:

De Unie participeert aan de klimaattafels waar de afspraken worden gemaakt. De waterschappen produceren steeds meer biogas. Dit wordt vooral gebruikt voor het zuiveringsproces. Biogas kan gemakkelijker beschikbaar worden gesteld voor bijv. mobiliteit als het gebruik van biogas financieel wordt gestimuleerd en fossiele brandstoffen worden belast.

MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD INKOPEN

p. 105

Om de CE te stimuleren wordt Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) bij zowel het Rijk als decentrale overheden vergroot/versterkt, met speciale aandacht voor klimaatneutraal en circulair inkopen.

Reactie Unie:

De Unie van Waterschappen is blij met de aandacht die MVI krijgt in de begroting van I&W. MVI is voor de waterschappen een belangrijk instrument dat waterschappen en andere overheden helpt om duurzaamheidsambities te realiseren, zoals de overgang naar een circulaire economie en een toekomstbestendig energie- en klimaatbeleid.

De waterschappen ondertekenden in 2016 het Manifest Maatschappelijk Verantwoord Inkopen met daarin de gezamenlijke ambities en afspraken op het gebied van MVI. De waterschappen monitoren en toetsen gezamenlijk de naleving van de afspraken uit het manifest. Ook worden vanaf 2017 de resultaten met andere ondertekenaars van het manifest gedeeld tijdens de jaarlijkse MVI-dag.

De waterschappen vinden het verduurzamen van projecten en programma's belangrijk. Daarom hebben de waterschappen de Green Deal Duurzaam GWW 2.0 getekend, waarin de ambitie is geformuleerd dat duurzaamheid in 2020 een integraal onderdeel is binnen alle infrastructurele projecten.

CYBERSECURITY

p. 9

Cybersecurity en verkeersveiligheid is een belangrijke kabinetsprioriteit omdat we onze infrastructuur veilig en operationeel willen houden.

Reactie Unie:

Waterschappen zijn druk bezig met informatieveiligheid. Er is bij het Rijk een potje van circa 25 miljoen beschikbaar, wat onder andere voor cyberprojecten kan worden aangewend. De Unie wil inzetten op het beschikbaar krijgen van middelen uit dit potje voor eventuele aanpassingen die de waterschappen moeten doen aan het niveau van digitale weerbaarheid.

III BINNENLANDSE ZAKEN

OMGEVINGSWET

p. 11

Samen met de Unie van Waterschappen (UvW), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) implementeren we de Omgevingswet.

p. 21

Bij 1e suppletoire begroting 2018 zijn middelen voor de omgevingswet overgeheveld vanuit het Infrastructuurfonds. Op basis van de verwachte bijdragen aan ontwikkelpartners is een deel van het budget doorgeschoven naar 2019.

p. 72

Vanuit het belang de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) te ondersteunen bij het implementeren van de Omgevingswet, is in totaal éénmalig € 18 mln. extra ter beschikking gesteld. Hiervan is € 9 mln. reeds besteed. In 2018 en 2019 worden de overige middelen uitgekeerd.

Reactie Unie:

Aantal passages in de begroting is gewijd aan de overgang van het programma van lenW naar BZK. Dat kan voor kennisgeving aangenomen worden.

Verder wordt – meer inhoudelijk – gerefereerd aan de interbestuurlijke aanpak om de Omgevingswet te implementeren. Waterschappen werken gezamenlijk met Rijk, provincies en gemeenten aan de implementatie van de Omgevingswet. Bedoeling is dat die wet in 2021 in werking treedt.

NOVI

p. 9

Met de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) zoeken we evenwicht tussen ruimtelijke prioriteiten rond woningbouw, landbouw, energieopwekking, mobiliteit, natuur en water, duurzame landbouw en bescherming van open ruimten zoals het Groene Hart, de Waddenzee en de Veluwe. Gezamenlijk stellen we omgevingsagenda's op, waarin we de nationale doelen uit de NOVI en de regionale doelen uit provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies concreet op elkaar laten aansluiten.

Reactie Unie:

Waterschappen participeren in het proces rondom de NOVI. Het vraagt van de waterschappen visie (op de rol van 'water' in het ruimtelijke domein) en capaciteit, om mee te draaien in de omgevingsagenda's en bij de totstandkoming van de provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies.

City Deals bieden mogelijkheden voor (pilot)projecten op het gebied van klimaatadaptatie en gevolgbepaling overstromingen (meerlaagsveiligheid).

DIGITALISERING

p. 11

Met een ambitieuze, brede agenda pakken we overheidsbreed onbenutte kansen op die de informatiesamenleving biedt voor vernieuwing van het openbaar bestuur en voor de aanpak van belangrijke maatschappelijke vraagstukken. Deze agenda digitale overheid, genaamd NL DIGIbeter, is onderdeel van de bredere digitaliseringsstrategie van dit kabinet

Reactie Unie:

NL DIGIbeter is een gezamenlijke agenda van alle overheden. De Unie van Waterschappen is nauw betrokken bij de totstandkoming, uitvoering en jaarlijkse actualisering ervan.

NL DIGIbeter biedt kaders en houvast voor de digitale transformatie bij de waterschappen en sluit uitstekend aan bij het Digikompas, de visie op de dienstverlening van de waterschappen in de informatiesamenleving. De waterschappen zien ook uitdagingen ontstaan, waaronder het toegankelijker en persoonlijker maken van hun dienstverlening versus het beschermen van grondrechten en publieke waarden zo-

als privacy. Hierover gaan we graag het gesprek aan met andere overheden.

DIGITALISERING II

p. 12

In 2017 is de operatie Basisregistratie Personen (BRP) gestopt. Het huidige technische systeem (GBA-V) blijft daardoor langer in gebruik dan voorzien.

Reactie Unie:

We vinden het jammer dat door het stopzetten van Operatie BRP de oorspronkelijke doelstellingen, zoals 24x7 beschikbaarheid van de persoonsgegevens, niet zijn gehaald terwijl burgers dit wel verwachten in de informatiesamenleving. Ook de waterschappen moeten nu gebruik blijven maken van het huidige GBA-V systeem. Uiteraard denken we graag mee over het toekomstige BRP-stelsel.

DIGITALISERING III

p. 25

Artikel 6.6 betreft de Investeringspost voor doorontwikkeling en innovatie van de digitale overheid

Reactie Unie:

Om de structurele tekorten binnen de Generieke Digitale Infrastructuur op te lossen, was in de Ministerraad van 5 maart 2015 afgesproken dat alle departementen en medeoverheden via een verdeelsleutel de benodigde middelen opbrengen. Deze gezamenlijke middelen werden geplaatst op de zogenaamde Aanvullende Post GDI bij het ministerie van Financiën. Via de Rijksfactuur betalen de waterschappen de volgende bedragen: 2015 €444.000; 2016 € 620.000; 2017 € 570.000; 2018 € 510.000 en 2019 € 420.000.

Vanaf 2019 zullen alle beheer- en exploitatiekosten van de GDI voorzieningen via de doorbelasting worden gedekt. Het Nationaal Beraad Digitale Overheid heeft in de laatste vergadering besloten om de Aanvullende Post voort te zetten voor (door)ontwikkeling van generieke digitale voorzieningen en innovatie. De middelen zijn naar een apart artikelonderdeel op de begroting van het ministerie van BZK overgeboekt: de Investeringspost digitale overheid. De besteding van de middelen zal plaatsvinden op basis van een zwaarwegend beleidsadvies van het Overheidsbreed Beleidsoverleg Digitale Overheid aan de staatssecretaris van BZK.

DIGITALISERING IV

p. 75

Het kabinet Rutte-II heeft op 24 februari 2017 besloten dat de toerekenbare beheer- en exploitatiekosten van de Generieke Digitale Infrastructuur (GDI) worden doorbelast, te beginnen in 2018 voor drie voorzieningen (DigiD, MijnOverheid (MO) en Digipoort). Vanaf 2019 zullen ook de noodzakelijke overige voorzieningen van de GDI worden doorbelast. Deze budgetten voor beheer- en exploitatiekosten worden ingezet voor doorontwikkeling en innovatie van de digitale overheid.

Reactie Unie:

De waterschappen zijn geen voorstander van de doorbelasting. De ministerraad heeft besloten dat de werking van de doorbelastingssystematiek zal worden geëvalueerd. In deze evaluatie zal de Unie de bezwaren van de waterschappen tegen de doorbelasting nogmaals onder de aandacht brengen, zoals dat doorbelasting het gebruik van de GDI belemmert en hoge administratieve kosten met zich meebrengt. Ook zullen we binnen de sector onderzoeken wat de meest geschikte wijze van factureren is. De Belastingdienst heeft vastgesteld dat Logius BTW plichtig is. Zodoende heeft Logius in 2018 het BTW-percentage van 21% in rekening moeten brengen bij de waterschappen en hun belastingsamenwerkingen. We zijn verheugd dat de Belastingdienst de BTW plicht van Logius gaat heroverwegen zodra de Wet digitale overheid door de Tweede Kamer in behandeling is genomen.

POLITIEKE AMBTSDRAGERS

P. 29

De Minister van BZK werkt verder aan het versterken van de (lokale) democratie. De Minister van BZK voert daarbij de regie, stimuleert en faciliteert betrokken partijen en draagt zorg voor kennisontwikkeling en -verspreiding langs drie lijnen:

- 1. Versterking van de verbinding tussen inwoners en hun overheid.*
- 2. Betere toerusting en ondersteuning van politieke ambtsdragers.*
- 3. Een weerbaar bestuur.*

Reactie Unie:

Met de ontwikkeling van een online leerplatform in opdracht van UvW, gesubsidieerd door BZK, wordt bijgedragen aan een betere toerusting en ondersteuning van politieke ambtsdragers.

AARDGASVRIJE WIJKEN

p. 17

Het kabinet zet in op een aardgasvrij Nederland. Tegen het eind van de kabinetsperiode moeten jaarlijks 30.000 tot 50.000 woningen aardgasvrij worden gemaakt. Het kabinet draagt voor ongeveer 20 gemeenten bij aan pilots waarmee een hele wijk aardgasvrij wordt gemaakt. De pilots moeten kennis opleveren voor het aardgasvrij maken van alle wijken in Nederland. Verder komen er pilots voor aardgasvrije schoolgebouwen waarbij ook het binnenklimaat wordt aangepakt.

Om oplossingen te verbeteren is in 2018 gestart met een innovatieprogramma in samenwerking met het Topconsortium voor Kennis en Innovatie Urban Energy en de Bouwagenda. Naast een innovatieprogramma gericht op onderzoek en ontwikkeling is er ook ruimte voor pilots met eerste prototypes, als voorbereiding op bredere opschaling via de aardgasvrije wijken aanpak.

Reactie Unie:

Voor waterschappen zijn twee zaken belangrijk in de grote transitieopgave naar aardgasvrije gebouwde omgeving:

1. TEO en TEA (aquathermie) is een kans voor een betaalbare alternatieve bron voor verwarming van de gebouwde omgeving en ook voor koeling.
2. Meekoppelen van andere opgaven, zoals klimaatadaptatie.

Hier vraagt de Unie continu aandacht voor dit onderwerp binnen BZK en het programma aardgasvrije wijken. Voor aquathermie is een meerjarig programma nodig. Er is steun nodig om aquathermie op het netvlies te krijgen (kennen en kunnen) en kennis/onderzoeksvragen te adresseren.

IV LANDBOUW, NATUUR EN VISSERIJ

BODEM

p. 7

Een gezonde bodem staat aan de basis van een circulaire landbouw. De bodemgesteldheid is van belang voor het stimuleren van natuurlijke bodemvruchtbaarheid, optimaliseren van het waterbergend- en vochtleverend vermogen en voor het vastleggen van koolstof in de bodem om klimaatdoelstellingen te realiseren. Hiertoe heeft LNV een bodemstrategie opgesteld die samen met externe partijen wordt uitgewerkt in een bodemprogramma.

Reactie Unie:

De Unie van Waterschappen onderschrijft het belang van een gezonde bodem voor optimaal waterbeheer. Een gezonde bodem is cruciaal bij het opvangen van neerslag- en droogtepieken, en voor het vasthouden van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Ook de waterschappen zoeken naar samenwerkingsmogelijkheden om bij te dragen aan een vitale bodem, en gaan hierover graag in gesprek met het ministerie van LNV. De UvW nodigt de minister uit om de waterschappen actief te betrekken in de uitwerking van haar bodemprogramma.

Bodemverbeteringsmaatregelen maken een belangrijk onderdeel uit van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW). Het DAW heeft bijgedragen aan een gezamenlijke bewustwording van de relatie tussen landbouwpraktijk, bodemgezondheid en waterbeheer. De UvW ziet graag dat er op de basis die met het DAW gelegd wordt, wordt voortgebouwd met nieuwe financiële impulsen ter verbetering van de bodem vanuit het Rijk.

MESTBELEID

p. 9

Vanuit het traject herbezinning op het mestbeleid zal LNV in 2019 mede op basis van een externe consultatie aangeven hoe zij aankijkt tegen de toekomst van het mestbeleid.

Reactie Unie:

Gelet op de effecten van het mestbeleid voor de waterkwaliteit willen we graag bij het traject van herbezinning betrokken worden.

GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID

p. 16

Het jaar 2019 zal in het teken staan van de hervormingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). De Nederlandse inzet, conform het regeerakkoord, is dat het toekomstige GLB minder gericht wordt op inkomensondersteuning en meer op innovatie en duurzaamheid, met andere woorden zorg draagt voor een moderne landbouw die economie, mens en leefomgeving verbindt en daarmee draagvlak en maatschappelijke legitimiteit heeft.

Reactie Unie:

De Unie van Waterschappen steunt de inzet van het Rijk op duurzaamheid, een vereenvoudiging van het GLB en verlaging van de regeldruk vanuit de EU. De waterschappen bieden aan de minister van LNV aan om mee te schrijven aan het nieuwe strategisch GLB plan en zijn bereid om ook in het nieuwe GLB weer als co-financierder op te treden.

VITAAL PLATTELAND

p. 43

Naar een vitaal platteland gaat over de integrale aanpak van de veranderingsopgaven in het landelijk gebied. Hierbij gaat de aandacht met name uit naar kansrijke gebieden rondom Natura2000, veenweidegebieden en gebieden met een hoge veedichtheid. Voor deze integrale aanpak van de veranderingsopgaven is voor deze kabinetsperiode € 40 mln. gereserveerd.

Reactie Unie:

De bodemdalingsproblematiek in veenweidegebieden staat al geruime tijd hoog op de agenda bij waterschappen. Door de grote complexiteit van dit probleem – bodemdaling beïnvloedt, onder andere, waterbeheer, ruimtelijke inrichting, uitstoot van broeikasgassen, infrastructuur, waterveiligheid en volkshuisvesting – is het volgens de waterschappen cruciaal om de problematiek in veenweidegebieden gezamenlijk aan te pakken. Waterschappen zijn een belangrijke samenwerkingspartner in de aanpak van de veenweideproblematiek en zien een cruciale rol voor het waterbeheer weggelegd bij het beperken van bodemdaling. We zijn daarom blij met de aandacht daarvoor in het programma.

NATUUR

p. 13

In het regeerakkoord heeft het kabinet in totaal € 275 mln. Vrijgemaakt voor het thema Natuur & Waterkwaliteit. De Nederlandse natuur is een belangrijk goed voor de gehele Nederlandse samenleving. Uit onderzoek van onder meer het Planbureau van de Leefomgeving en het Centraal Bureau van de Statistiek is gebleken dat de natuur in natuurgebieden iets verbetert maar ook dat het herstel kwetsbaar is. De biodiversiteit buiten de natuurgebieden gaat nog steeds achteruit. Er is extra inspanning nodig om de natuur te versterken en de achteruitgang tegen te gaan.

Reactie Unie:

Versterking van de biodiversiteit buiten de natuurgebieden is gebaat bij een landbouw die nagenoeg emissieloos is en een gezonde waterkwaliteit. De inrichting van oevers (bijenstrategie) kan de natuurontwikkeling versterken. In het kader van DAW kan daar in samenwerking met de waterschappen invulling aan worden gegeven.

V ECONOMISCHE ZAKEN EN KLIMAAT

ENERGIE

Pag. 85

Er komt een integrale Kennis en Innovatie Agenda voor klimaat en energie over de breedte van de vijf sectoren, die aansluit bij het Klimaatakkoord. Deze agenda beschrijft wat er vanuit de klimaatopgave nodig is aan kennis en innovatie voor het realiseren van de CO2-reductiedoelen voor 2030 en 2050, als onderdeel van de bredere beleidsinzet die wordt afgesproken in het Klimaatakkoord.

Reactie Unie:

De watersector levert graag haar bijdrage aan innovatie voor klimaat en energie. De STOWA en waterschappen ontwikkelen en onderzoeken veel op het innovatieve vlak. Ook voor de energiebesparing en energie opwekking en CO2 reductie. In de "innovatie agenda" ten behoeve van het klimaatakkoord staan de innovatieve projecten waar momenteel aan gewerkt wordt. Deze projecten kunnen onderdeel uitmaken van de Kennis en Innovatie Agenda.

KLIMAATAKKOORD

Met het oog op de klimaatambities heeft het kabinet besloten elektriciteitsproductie met kolen als brandstof te verbieden. Vanaf 2025 moeten de twee oudste centrales gesloten zijn, of een brandstof gevonden hebben die minder belastend is voor het klimaat. Uiterlijk in 2030 mag er helemaal geen elektriciteit meer geproduceerd worden met kolen. Om de energietransitie blijvend te stimuleren wordt in het najaar de regeling Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+) opnieuw opengesteld. Hiermee stelt het kabinet 6 miljard euro beschikbaar voor energieproductie uit bronnen als wind, zon, biomassa, geothermie en water. Door innovatie en concurrentie zijn de kosten zo sterk gedaald, dat dit jaar voor het eerst een vergunning is gegeven om zonder subsidie een windpark op zee te bouwen.

Pagina: 32 (+5, 92, 93, 95, 97, 99) wordt uitgebreid ingegaan op de potentie van aardwarmte, maar met geen woord wordt gerept over aquathermie. Dat is een gemiste kans.

Aquathermie is een belangrijke bron/alternatief voor aardgasvrije wijken. In (de hoofdlijnennotitie van) het klimaatakkoord is afgesproken om een programma aquathermie op te zetten om de grote potentie beschikbaar te maken voor Nederland. Hierover wordt met geen woord gerept in de begrotingen van EZK, BZK en I&W. Wel wordt in de begroting van EZK uitgebreid aardwarmte/geothermie genoemd.

In het Algemeen Overleg Energie heeft de Minister recentelijk aangegeven dat aquathermie niet in aanmerking komt voor SDE+, omdat het nog te nieuw is.

Waterschappen vinden het een gemiste kans als het Rijk zich niet ook hard maakt voor aquathermie net als voor geothermie. Het is veel eenvoudiger te ontsluiten met veel minder risico's.

VI FINANCIËN

INVEST-NL

p. 21

In 2019 wordt Invest-NL N.V. opgericht als 100%-deelneming van de Staat. Het Ministerie van Financiën zal het aandeelhouderschap uitvoeren conform het Deelnemingenbeleid. Dit gebeurt in overleg met het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Wouter Bos zal leiding gaan geven aan deze nieuwe instelling.

Reactie Unie:

Invest-NL kan een rol spelen in projecten waarin waterschappen en de andere decentrale overheden samenwerken met bedrijven en waardoor er in geval deze projecten financiering nodig hebben, sprake is van risicodragend kapitaal. Omdat een aanzienlijk deel van het succes van het Interbestuurlijk Programma wordt bepaald door de mate waarin de overheden er in slagen bedrijven en particulieren te mobiliseren, kan Invest-NL ook een rol spelen bij de financiering van hun initiatieven. Vanwege deze aspecten volgt de Unie de ontwikkelingen rond Invest-NL.

VII BUITENLANDSE ZAKEN/BUITENLANDSE HANDEL EN OS

BLUE DEAL

Pagina: 42

De financiering van diverse programma's en fondsen gericht op duurzame economische ontwikkeling, voedsel- en waterzekerheid, toegang tot hernieuwbare energie, klimaatadaptatie en verduurzaming van grond-stofwinning. In toenemende mate wordt ingezet op financiering van programma's waarin oog is voor de dwarsverbanden die tussen deze mondiale uitdagingen bestaan.

Met de Blue Deal bundelen Rijk en Unie van Waterschappen (UvW) de krachten om de waterveiligheid en waterzekerheid van stedelijke delta's en toeleverende watersystemen over de grens te vergroten, innovatie te bevorderen en exportkansen voor Nederland te vergroten. Het doel van de Blue Deal is om 20 miljoen mensen in 40 stroomgebieden in de wereld beter te beschermen tegen overstromingen, beter toegang tot water en betere waterkwaliteit.

Reactie Unie:

De Unie van Waterschappen is blij om te zien dat het ministerie van Buitenlandse Zaken volgend jaar ruim €2 miljoen meer reserveert voor subsidies op het gebied van integraal waterbeheer. Dit is binnen water een van de grootste toenames op de begroting van Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid, water en klimaat. De Blue Deal is één van de programma's die vanuit dit budget gefinancierd wordt.

Het ministerie heeft in 2018 een kritisch rapport gekregen van de eigen directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie (IOB) over de impact van middelen voor integraal waterbeheer. De samenwerking met de waterschappen en I&W in de Blue Deal, is één van de acties om invulling te geven aan de aanbevelingen uit het rapport.

VIII SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

BANENAFSPRAAK MENSEN MET ARBEIDSBEPERKING

p. 48

Helaas hebben de overheidswerkgevers de doelstelling ook in 2017 niet gehaald. Waar de doelstelling voor de overheid op 10.000 banen ligt, hebben de overheidswerkgevers 6.471 extra banen ten opzichte van de nulmeting gerealiseerd. Dit resultaat van de sector overheid geeft geen aanleiding om de quotumregeling te deactiveren. Halen de overheidswerkgevers over 2019 de banenafpraak weer niet, dan wordt een heffing opgelegd van € 5.000 per niet-ingevulde baan van een individuele overheidswerker.

Reactie Unie:

De waterschappen voldoen tot nu toe niet aan het quotum voor de sector. De waterschappen stellen eind 2018 een Plan van Aanpak vast om er voor te zorgen dat de sector aan de afspraken voldoet.

IX JUSTITIE EN VEILIGHEID

ONDERMIJNING

p. 49

Er komt ondermijningswetgeving om geconstateerde juridische knelpunten in de huidige aanpak van georganiseerde criminaliteit en ondermijnende criminaliteit op te lossen. Daarnaast wordt een ondermijningsfonds opgezet waarin eenmalig € 100 mln. wordt gestort ten behoeve de intensivering van de aanpak. Voor een effectieve aanpak moet er daarnaast meer oog zijn voor innovaties binnen het strafrecht en voor creativiteit in de aanpak van ondermijning. Er wordt ingezet op intensieve samenwerking tussen verschillende publieke en private instanties, zoals dat nu ook gebeurt tussen de Taskforce Brabant Zeeland en Intensivering Zuid Nederland.

Reactie Unie:

Het is een goede ontwikkeling dat het Rijk ondermijningswetgeving introduceert en meer geld ter beschikking stelt om op te treden tegen ondermijnende activiteiten. Hier ligt een taak voor zowel publieke als private partijen, waarbij samenwerking en gegevensuitwisseling van cruciaal belang zijn. Ook de waterschappen zijn een belangrijke speler als partner in de aanpak van ondermijnende criminaliteit. Naar verwachting zullen deze extra aandacht en middelen het waterschap nog beter in staat stellen om haar rol op dit terrein te kunnen vervullen.

CYBER SECURITY

p. 16 - 17

Het meest recente Cyber Security Beeld Nederland laat zien dat de omvang en ernst van de dreigingen in het digitale domein nog altijd aanzienlijk zijn – en zich in snel tempo blijven ontwikkelen. Zorgelijke ontwikkelingen, die roepen om actie. Digitale veiligheid is een topprioriteit van dit kabinet en in het Regeerakkoord is een structurele investering van 95 miljoen vastgelegd. Deze middelen worden de komende jaren vanaf 2019 oplopend structureel ingezet in concrete maatregelen

Reactie Unie:

In 2019 vindt onder regie van J&V de herijking 'Vitaal' plaats, voor de sectoren keren & beheren en afvalwaterzuivering. De vraag is of deze activiteiten als vitale infrastructuur worden beschouwd. J&V neemt hierover het besluit. Voor *eventuele* maatregelen die de waterschappen moeten nemen op het gebied van cybersecurity naar aanleiding van de uitkomsten van deze herijking, kunnen we wellicht een beroep doen op het potje voor digitale veiligheid.

X MILJOENENNOTA

EMU-SALDO

P. 26-27

Nederland voldoet aan de Europese begrotingsregels. De bekendste Europese begrotingsregels uit het Stabiliteits- en Groeipact (SGP) zijn een begrotingstekort van maximaal 3 procent en een schuld van onder de 60 procent van het bbp. Met een verwacht structureel saldo van -0,4 procent in 2019 voldoet Nederland met een kleine marge aan de vereisten uit het SGP.

Reactie Unie:

Het was natuurlijk via de media al bekend, maar desondanks blijft het opvallend dat de Rijksbegroting voor 2019 sluit op een structureel EMU-tekort van 0,4%. Hiermee blijft het tekort op zich wel net binnen de Europese norm, maar is de kans dat er uiteindelijk een overschrijding van de norm plaatsvindt niet ondenkbeeldig.

Omdat de taken van de waterschappen belangrijk zijn voor de veiligheid, bewoonbaarheid, volksgezondheid en bedrijvigheid in ons land, moeten de waterschappen voldoende mogelijkheden hebben om te kunnen investeren. Daarom hebben de waterschappen, samen met de provincies en de gemeenten, in het kader van de Wet houdbare overheidsfinanciën, voldoende ruimte in het Nederlandse EMU-saldo nodig. Gegeven de grote maatschappelijke opgaven waarvoor ons land staat, waaronder het inspelen op de klimaatverandering en de transitie naar een duurzame en circulaire economie, hebben rijk, provincies, gemeenten en waterschappen in het Interbestuurlijk Programma (IBP) hun krachten gebundeld. Samen gaan de overheden aan de slag om deze opgaven adequaat op te pakken. Dit betekent dat er versneld en meer wordt geïnvesteerd, ook door de waterschappen. Om hiervoor voldoende ruimte te hebben, is de ruimte in het EMU-saldo voor de decentrale overheden voor de periode 2019-2022 in het voorjaar van 2018 vastgesteld op 0,4% van het Bruto Binnenlands product. In 2017 en 2018 was deze ruimte nog 0,3%. Naar verwachting biedt de 0,4% voldoende ruimte voor alle noodzakelijke investeringen van de waterschappen, ook om de gezamenlijke ambities uit het IBP te realiseren. Nu de Rijksbegroting aangeeft dat de overheidsfinanciën zich in 2019 rond de Europese norm zullen bewegen, is het des te belangrijker dat de waterschappen, gemeenten en provincies voor de gehele kabinetsperiode zekerheid hebben over de ruimte die zij binnen het EMU-saldo hebben.

INTERBESTUURLIJK PROGRAMMA

p. 31-32

In 2019 gaan de intensiveringen uit het Regeerakkoord vooral naar onderwijs, defensie, gemeenten en provincies en infrastructuur. Gemeenten en provincies krijgen meer budget van het Rijk. Dit komt doordat het kabinet de fondsen voor gemeenten en provincies wil laten meegroeien met de totale uitgaven onder het uitgavenplafond. Het Rijk en de medeoverheden gaan samen aan de slag met onder andere uitdagingen op het gebied van klimaat, opvang van migranten en het sociaal domein. Dit is vastgelegd in het interbestuurlijk programma (IBP). Verder investeert het kabinet in 2019 in de Nederlandse infrastructuur, om een inhaalslag te maken. Dit geld is onder andere bedoeld voor de aanleg van ontbrekende schakels in het hoofdwegennet, extra onderhoud aan wegen, knelpunten op het spoor, infrastructuur voor de fiets en het verbeteren van de bereikbaarheid van Schiphol.

Reactie Unie:

Op zich goed dat het IBP wordt genoemd, maar opvallend dat er niet expliciet wordt aangegeven dat het Rijk hiervoor extra middelen beschikbaar stelt. Ook in het rijtje van infrastructuur waar extra geld naar toe gaat, ontbreekt de waterhuishoudkundige infrastructuur.

XI BELASTINGPLAN

AFVALSTOFFENBELASTING

p. 10-11

Het kabinet stelt voor het tarief in de afvalstoffenbelasting voor het storten en verbranden van afvalstoffen te verhogen.

Reactie Unie:

De eerder aangekondigde maatregel uit het regeerakkoord blijft hiermee beperkt tot het verhogen van het tarief. Met de tariefsverhoging is de voorziene opbrengst voor het Rijk verzekerd. De gevolgen voor de waterschappen zijn beperkt vanwege de vrijstelling op de verbranding van zuiveringsslib. Dit stemt overeen met wat eerder aan de waterschappen hieromtrent is gecommuniceerd.

AFVALSTOFFENBELASTING II

p. 20-21

Bij het Belastingplan 2018 wordt in de Wet belasting op milieugrondslag (Wbm) de heffing van afvalstoffenbelasting aangepast voor in Nederland ontstane afvalstoffen die buiten Nederland worden verwijderd (gestort of verbrand).

Reactie Unie:

De heffing bij export van afvalstoffen gaat naar verwachting per 1 januari 2019 definitief door. De belangrijkste bezwaren voor de heffing op uitvoeringsvlak zijn weg genomen en de laatste plooiën worden ook glad gestreken met de voorgestelde wijzigingen. Doordat alleen een exportheffing geldt in vergelijkbare binnenlandse situaties en in binnenlandse situaties een vrijstelling bij verbranding van zuiveringsslib kennen, blijven de gevolgen van de exportheffing voor waterschappen beperkt.

FISCALE VERGROENING

p. 2-3

Energie-investeringsaftrek, de milieu-investeringsaftrek en de willekeurige afschrijving op milieubedrijfsmiddelen

Reactie Unie:

De huidige bijzondere regelingen van investeringsaftrek voor bedrijfsmiddelen die bijdragen aan vergroening worden verlengd tot 2024. Deze regelingen zijn interessant als voor (onderdelen van) waterschappen vennootschapsbelastingplicht geldt.

XII DELTAFONDS

VERLENGING DELTAFONDS

Pag 8

Bij de begroting 2019 wordt de looptijd van de het Deltafonds met een jaar verlengd tot en met 2032. Met de verlenging tot en met 2032 komt in totaal – inclusief structurele ontvangsten – een ruimte van circa € 1,3 miljard beschikbaar op het Deltafonds. Deze ruimte wordt bij voorrang ingezet voor het dekken van de doorlopende verplichtingen, zoals de uitgaven die zijn benodigd voor de instandhouding van het huidige areaal. Hiervoor is in 2032 circa € 0,9 miljard benodigd. De ruimte die in 2032 resteert na aftrek van de doorlopende verplichtingen bedraagt circa € 0,4 miljard en wordt toegevoegd aan de investeringsruimte.

Reactie Unie:

Jaarlijkse verlenging van de looptijd van het Deltafonds is overeenkomstig de gemaakte afspraken en noodzakelijk om de opgaven richting 2050 te realiseren.

RUIMTELIJKE ADAPTATIE

Aanvullend op het lopende stimuleringsprogramma wordt voor in totaal € 20 miljoen gereserveerd om decentrale overheden te ondersteunen bij onder andere de uitvoering van stresstesten en risicodialogen, en het uitvoeren van pilots. Deze middelen zullen volgend voorjaar vanuit het Deltafonds beschikbaar worden gesteld voor de jaren 2019 en 2020.

Reactie Unie:

Goed dat het Rijk de noodzaak en urgentie van de problematiek van wateroverlast onderkent en onderschrijft en een wetswijziging aankondigt die het mogelijk maakt om de rijksmiddelen in het Deltafonds ook in te kunnen zetten voor wateroverlastmaatregelen door gemeenten en waterschappen.

De reservering van 20 miljoen uit Deltafonds voor Stimuleringsprogramma Ruimtelijke adaptie voor 2019 en 2020 is een goede eerste stap en conform de gemaakte afspraken.

BIJDRAGEN WATERSCHAPPEN

p. 109

Bestuursakkoord Water

Bijdragen	Totaal	t/m 2017	2018	2019	2020	2021	2022	2024–2032
Waterschappen Totaal (50%)	3.564	705	191	191	191	191	191	1.715
Projectgebonden aandeel (10%)	550	27	13	38	16	37	37	345

Reactie Unie:

Dit overzicht, een onderdeel van bijlage 3 van de begroting van het Deltafonds, is interessant omdat hieruit voor het jaar 2019 de verhouding kan worden afgeleid tussen de eigen bijdragen van de waterschappen¹ (in het overzicht 'Projectgebonden aandeel' genoemd) en de solidariteitsbijdragen. De omvang van de eigen bijdragen wijkt in 2019 sterk af van die van andere jaren. Dit komt met name omdat in 2019 sprake is van vrijvallende middelen uit het HWBP-2. Vanuit deze middelen worden extra HWBP-projecten van de waterschappen gefinancierd. Van deze extra projecten moeten de waterschappen 10% van de uitgaven voor eigen rekening nemen. Om te voorkomen dat deze 10% van de uitgaven er voor zorgt dat het plafond van de bijdragen van de waterschappen van € 191 miljoen per jaar wordt overschreden, zijn de

¹ Waterschappen die HWBP-projecten uitvoeren, moeten 10% van de uitgaven voor eigen rekening nemen. 90% van de uitgaven worden vanuit het Hoogwaterbeschermingsprogramma gefinancierd. Deze 90% is opgebouwd uit 40% solidariteitsbijdragen van alle waterschappen en 50% bijdrage van het Rijk.

solidariteitsbijdragen van de waterschappen verlaagd. Ten opzichte van de vorige Rijksbegroting zijn er nog wel wijzigingen.

De bedragen in het Deltafonds zijn in prijspeil 2018 en zullen in september 2019 na indexering definitief worden vastgesteld. Net zoals in voorgaande jaren zal de Unie de waterschappen op grond van de informatie die nu in het Deltafonds staat op korte termijn voorzien van een raming van de solidariteitsbijdragen die in 2019 daadwerkelijk moet worden betaald.

XIII GEMEENTE-/PROVINCIEFONDS

Er gaat volgend jaar 600 miljoen extra naar het Gemeente- en Provinciefonds. Dit wordt besteed aan een aantal maatschappelijke opgaven, die zich niet beperken tot de grenzen van een gemeente of regio. Door de handen ineen te slaan als Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen, en als één overheid te werken voor mensen in Nederland, bereiken we meer. Samen pakken we problemen aan die mensen dagelijks ervaren, zoals eenzaamheid en problematische schulden.

Reactie Unie:

Deze toevoeging volgt uit de afspraken die gemaakt zijn in het kader van het IBP.